

امام سجاد(ع) فرمودند: «وَأَمَّا حَقُّ اللِّسَانِ فَأِكْرَامُهُ عَنِ الْخَنِیِّ وَ تَعْوِیْدُهُ الْخَیْرَ وَ حَمْلُهُ عَلَی الْأَدَبِ...»، پنج حق را برای زبان ذکر کردند که اولین آن «اکرامه عن الخنی». یعنی گرامی بداری زبانت را از خنا.

معنای خنا

خنا اگر بخواهیم خلاصه معرفی کنیم عبارت است از بدزبانی. در کتاب‌های لغت عمدتاً خنا را به معنای فحش در کلام دانسته‌اند؛ «الخنا الفحش فی الکلام»، فحش، فَحْشَ یا فَحْشَ. در بعضی از کتاب‌های لغت هم تعبیر القبیح فی الکلام هم گفته شده؛ در لسان العرب، در معجم مقاییس اللغة، در صحاح اللغة. دیگر حالا فرصت نیست من یکایک این کتاب‌های لغت را اینجا نقل کنم. القاموس المحيط که مجموعاً خنا را به معنای فحش دانسته‌اند. «الخنا من الکلام افحش» یا «الخنا الفحش» که حالا مصدر و اسم مصدرش را هم گفته‌اند. عمدتاً به معنای فحش یا قبیح از کلام؛ قبیح از کلام یعنی کلام زشت. فحش در کلام هم معنایش درست است از نظر ما و در بین عرف همان دشنام و ناسزا است؛ اینکه اگر به دیگری دشنام داده شود، ناسزا گفته شود و الفاظ رکیک به کار رود، این می‌شود فحش. اما حضرت اینجا می‌فرماید خنا منظورشان بدزبانی است و نه خصوص فحش اصطلاحی. به عبارت دیگر فحش اصطلاحی یک مصداق از مصادیق بدزبانی است؛ آنچه حضرت اینجا دستور به رعایت آن داده‌اند و فرموده‌اند زبان را نیکو بداری و گرامی بداری از خنا، یعنی از بدزبانی، حالا این بدزبانی مصادیق متعدد دارد؛ قبیح من الکلام دارای افراد متعدد است. غیبت، تهمت، نامی، خود فحش، اینها همه مصادیق بدزبانی هستند. چون در ادامه می‌گوید «تعویده علی الخیر»، خیر را در مقابل این قرار داده، می‌خواهد بگوید زبانت را به امر نیکو، به امر خوب عادت بده و آن را از بدزبانی حفظ کن.

مصادیق «خنا»

حالا بدزبانی عرض کردم مصادیق بسیاری دارد؛ غیبت یکی از آنهاست. اگر بخواهم یکایک این مصادیق بدزبانی را اینجا ذکر کنم این خودش هر کدام یک فصل مستقلی نیاز دارد که درباره آن سخن گفته شود. اما من به برخی از مهم‌ترین مصادیق بدزبانی که متأسفانه ابتلا به آن هم زیاد است، بخصوص در بین متدینین و برخی از امثال ما، اینها را درباره‌اش یک مطالب مختصری را خدمت شما عرض می‌کنم. اولین مورد و مهم‌ترین مورد بدزبانی، گفتار بد و گفتار قبیح، زشت و ناپسند، غیبت است؛ دروغ، تهمت، سخن چینی، افشاء سرّ دیگران هست، اینها همه مصداق بدزبانی است. بدزبانی فقط فحش دادن نیست؛ کسی که افشاء سرّ دیگران را می‌کند این بدزبانی است؛ این چیزی است که با ابزار مطرح می‌شود و مسلماً امری است که در شرع نکوهیده شده است. زبان هم که می‌گوییم فقط خصوص این گفتار نیست؛ شامل قلم زدن هم می‌شود، چنانچه در بحث غیبت خواهیم گفت. شامل اشاره هم می‌شود؛ ممکن است نه قلم بزند و نه سخن بگوید اما با اشاره این را به دیگران بفهماند. عرض کردم که ما چند مورد از این مصادیق مهم و مبتلابه بدزبانی، زبان زشت و ناپسند، کلام قبیح، اینها را اینجا ذکر می‌کنیم.

۱. غیبت

اولی غیبت است؛ غیبت باز به تفصیل درباره‌اش یا خوانده‌اید در بعضی از کتاب‌ها و مطلع هستید. من به دو سه نکته اشاره می‌کنم.

یکی اینکه اساساً غیبت چیست. مرحوم شیخ در مکاسب محرمة در مورد بحث مفهومی و تعریف آن اشاراتی داشتند، در کتاب‌های دیگر هم ذکر شده؛ من فقط به یک تعریفی که شهید ثانی در کشف الریبة بیان کرده اشاره می‌کنم. می‌گوید دو تعریف برای غیبت هست:

تعریف اول

یکی آنچه که مشهور بین فقهاست «هو ذکر الانسان حال غیبتة بما یکره نسبتة الیه مما یعد نقصاناً فی العرف بقصد الانتقاص و الذم». می‌گوید ذکر؛ ذکر اعم از قول و کتابت و اشاره اینهاست؛ یادآوری انسان. بله، یک معنایی برای ذکر می‌توانیم بگوییم که خصوص قول باشد؛ ذکر به معنای قول هم هست اما یک معنای عامی هم می‌تواند داشته باشد. یاد کردن انسان، یاد کردن کسی در حال غیبت و عدم حضورش به چیزی که نسبت دادن آن را دوست ندارد، خوش ندارد؛ از آن چیزهایی که نقصان در او محسوب می‌شود عند العرف، عرف این را نقص او می‌بیند؛ آن هم به قصد انتقاص و مذمت.

چندتا خصوصیت در اینجا ذکر شده که اولاً شخص حضور ندارد؛ دوم اینکه خوش ندارد این مطلب درباره او گفته شود و سوم اینکه عرف آن را نقصان بداند؛ یعنی اگر مثلاً او خوش ندارد ولی عرف این را نقصان نمی‌داند، در یک فرهنگی این را نقصان نمی‌دانند، این غیبت نیست. قصد انتقاص، خفیف کردن و کوچک کردن و سرزنش و مذمت او. اینها ویژگی‌هایی است که گفته شده است. البته در مورد بعضی از این ویژگی‌ها بحث‌هایی وجود دارد که حالا مثلاً آیا اساساً انتقاص و مذمت مدخلیت دارد یا نه؛ آیا این حتماً باید نقصان باشد یا نه. یعنی اگر کسی از دیگری یک مزیت و چیز خوبش را بگوید ولی او خوش نداشته باشد، این غیبت محسوب می‌شود یا نه؟ اینها بعضی‌هایش محل بحث است.

تعریف دوم

تعریف دومی هم که در اینجا مطرح شده، «الثانی التنبیه علی ما یکره نسبتة إلیه مما یعد نقصاً فی العرف بقصد الانتقاص و الذم»، به جای ذکر، تنبیه آورده است؛ تنبیه هم می‌شود یادآوری، متنبه کردن، توجه دادن. این به طور وضوح اختصاص به قول ندارد بلکه کتابت و حکایت و همه اینها را در برمی‌گیرد و حتی اشاره؛ یعنی هر چیزی که به نوعی در آن این خصوصیات وجود داشته باشد و از ابزاری که برای تفهیم استفاده می‌شود، این تعریف بر آن صادق است. لذا اگر کسی در کانال‌های فضای مجازی و در گروه‌ها یک چیزی را بنویسد این هم از مصادیق غیبت می‌شود؛ غیبت فقط این نیست که به زبان این سخن را جاری کند. اگر ذکر را به معنای عام بدانیم یا تنبیه را به معنای توجه دادن بگیریم، این دیگر اختصاص به قول ندارد، اختصاص به زبان ندارد بلکه شامل حکایت و کتابت و اشاره هم می‌شود.

در مورد اشاره یک روایتی عایشه از پیامبر(ص) نقل می‌کند که «دَخَلَتْ عَلَيْنَا امْرَأَةٌ فَلَمَّا وَلَّتْ أَوْمَاتُ بَيْدِي أَيْ قَصِيرَةٌ فَقَالَ(ص) اَعْتَبْتِيهَا». این روایت را مرحوم شهید ثانی در کشف الریبة^۲ آورده است؛ عایشه می‌گوید زنی نزد ما آمد و چون رویش را برگرداند، من با دست اشاره کردم که مثلاً قدش کوتاه است؛ فقط اشاره کردم که قد او کوتاه است. پیامبر(ص) فرمود غیبت او را کردی. در همین حد اشاره پیامبر(ص) فرمود غیبت او را کردی. یک اشاره چشم و دست به یک ویژگی و خصوصیتی که در

۱. مرآة العقول، ج ۱۰، ص ۴۱۰.

۲. المصنعات الاربعة، کشف الریبة، ص ۲۹.

دیگری وجود دارد؛ این در واقع یک غیبت هم هست، چون رویش را برگرداند. یعنی درست است جسمش آنجا بود ولی فی الواقع در غیاب او این اتفاق افتاد؛ چون رویش را برگرداند و عایشه یک چیزی گفت که او نفهمید؛ حضرت فرمود غیبتش را کردی. لذا غیبت حتی اشاره را هم در بر می‌گیرد. این کاملاً روشن است.

پس غیبت یعنی اینکه انسان یک چیزی را به قصد انتقاص و مذمت درباره دیگری بگوید که عند العرف منتصت محسوب شود و آن شخص خوش ندارد که درباره او این چنین گفته شود؛ هر چه می‌خواهد باشد، اعم از اینکه با زبان و قول باشد یا با کتابت باشد یا با اشاره باشد.

بعد از اینکه حقیقت غیبت معلوم شد، واقعاً انسان از روایاتی که درباره غیبت گفته شده انگشت به دهان می‌ماند که چگونه انسان را به سوی گرداب هلاکت و نابودی سوق می‌دهد. عظمت گناه غیبت، از روایاتی که نقل شده معلوم می‌گردد. ما این را جلسه آینده بیان خواهیم کرد.

«والحمد لله رب العالمین»